

ЗООМОРФИК МЕТАФОРА - ПОЭТИК ВОСИТА СИФАТИДА

(Тўра Сулаймон ижоди мисолида)

Ибрагимов Хайрулла ЖДПИ ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада зооморфик метафоралар ва ундан шоир Тўра Сулаймон ўз асарларида моҳирона фойдаланиши ёритилган.

Калит сўзлар: лисоний метафора, хайвон, номлар, куш номлари, мажоз, булбул, товус, шунқор, қарчиғай, хумо, бойкуш, кабутар, оху, лочин.

Аннотации

В статье описаны зооморфные метафоры и их умелое использование поэтом Тора Сулейманом в своих произведениях.

Ключевые слова: лингвистическая метафора, животное, имена, названия птиц, метафора, соловей, павлин, шункар, ястреб, хумус, сова, голубь, оху, сокол.

Annotation

The article describes zoomorphic metaphors and their skillful use by the poet Tora Suleiman in his works.

Keywords: linguistic metaphor, animal, names, bird names, metaphor, nightingale, peacock, shunkar, hawk, humo, owl, pigeon, ohu, falcon.

Қадим даврлардан бошлаб ҳайвон, куш ва ўсимлик номларининг бадий адабиётга кўчиши кузатилади. “Девону луғотит-турк» ва “Қутадғу билиг” асарларида кушларнинг маълум хатти-ҳаракатлари орқали ҳар хил характердаги одамларнинг мажозий образи яратилган. “Қутадғу билиг”да кушлар мажози алоҳида аҳамият касб этиб, бунда, айниқса, ушбу бадий деталь асарнинг ғоявий-эстетик қимматини ошириш, тасвирланаётган воқеликнинг моҳиятини чуқурроқ очиш, қахрамонларнинг ички дунёси, яхшилик ва ёмонликка асосланган фазилатларини образли гавдалантириш каби мақсадларга бўйсундирилган. Жумладан, Юсуф Хос Ҳожиб ўз асарида бекнинг характер-хусусиятларини беришда, куч ва мардлик тимсолларини ифодалашда арслон ва шер тимсолларидан фойдаланган [2;48].

Зооморфик метафоралар доимий равишда тадқиқотчилар эътиборида бўлган. Е.Вольф уларни шундай баҳолайди: “Аниқ ва доимий баҳоловчи коннотациялар ҳайвон ва инсон каби метафораларни ўз ичига олади.

Бундай метафораларнинг мақсади – инсонларни ҳайвонларга хос баҳоловчи белгилар билан тавсифлаш. Ҳайвонларнинг ўз номлари ҳеч қандай баҳога эга эмас” [1;128]. Бундай метафоралар баъзан инсоннинг ташқи кўриниши, баъзан эса ҳаракати ва феъл-атворини тасвирлаш учун ишлатилади.

Зооморфик метафоралар инсоннинг салбий эмоцияларини тасвирлашда сермахсул восита ҳисобланади. Халқ оғзаки ижоди намуналари ва қадим туркий адабиётда ифодаланган қушлар ва ҳайвонлар поэтикаси аста-секинлик билан ёзма адабиётда ҳам ўзига хос тарзда мажозий образ, мажозий фикр ифодалашга хизмат қилди. Бу жиҳат шоир Тўра Сулаймон ижодида ўзига хос йўсинда намоён бўлган.

Россиялик тилшунос С.Толстая айтганидек, “ҳайвонлар” метафораси “ўсимлик” метафораларидан фарқли ўлароқ, инсоннинг салбий хусусиятлари билан кўпроқ боғлиқ [1;129].

Тўра Сулаймон ижодида зоолексемаларнинг шахс салбий хусусиятини ифодалаш учун метафорик кўчма маънода қўлланилиши:

Сарой мотам ичинда

Сукут сақлар донишлар.

Фурсатдан фойдаланиб

Бош кўтармиш бойқушлар... (“Минг танга”) [4;10].

Баъзан шоир шеърларида зоолексемаларни шахсни эркалаш учун ҳам қўллаб, бетакрор метафорик характер касб эттира олган:

Алла, боғлон қўзим, алла,

Ҳумоюн қуш, бозим, алла.

Пидина, андизим, алла,

Тойдай талпинчогим, алла...

Шоир зоолексемаларни нафақат шахсга, балки жонсиз нарсага ҳам кўчириб, метафора яратган. Масалан, қуйидаги мисраларда шоир юрагидаги армонларни “чўкиб ётган нор” га ўхшатган:

Юрган йўлимда ўлан, қўшиқ қалашмас бўлса,

*Кўшиқларим боғлардан, тоғлардан ошмас бўлса,
Эл-юрт бахтини куйлаш менга ярашмас бўлса,
Кўнглимда армон ётар чўкиб ётган **нор** мисол...* (“Армон”) [3;16].

Жўмардларни улусдан

Қилмасин айиргулик.

Етдим деганда покка,

Қаноти қайригулик... (“Ёвқочди”) [4;10]. Бунда қушнинг муҳим аъзоси – *қанот* орқали метафорик маъно ҳосил қилинган. Ҳаётда бирон фаолиятда инсоннинг иши юришмаса, йўл беришмаса – *қаноти қайрилди* деган ибора қўлланади. Ушбу мисрада ҳам лирик қаҳрамон энди муродига етай деганида, унинг “*қанотини қайиришгани*” тасвирланади.

Қилмиши қинғир зотга давр қайда, даврон қайда?

Ватангадо кимсага беминнат макон қайда?

*Ёлғиз **отга** оламда ном қайда, нишон қайда?*

Баҳор, сенсиз сахрою тоғу тошга жон қайда?

Кетма, Баҳор, менинг боғимдан... (“Илтижо”) [5;135].

Ушбу мисрада қўлланган “*от*” зоолексемаси шахсга нисбатан қўлланган бўлиб, бунда “Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам донғи чиқмас” мақолининг моҳияти сингдирилган.

Тўра Сулаймон шеърларида қўлланган зооморф метафоралар таркибидаги зоолексемалар гуруҳи куйидагича:

- уй ҳайвонлари номи: *от, нор, той, қўзи*;
- ёввойи ҳайвонлар номи: *шер, тулки*;
- қушлар номи: *булбул, товус, шунқор, қарчигай, хумо, бойқуш, кабутар, оҳу, лочин*.

Статистик таҳлил натижаларига кўра шоир Тўра Сулаймон шеърларида қуш номлари асосидаги зооморфлар етакчи ўринда туради. Зооморфлар Тўра Сулаймон шеърлятида бадиийлик ва таъсирчанликни оширишга, шеърлари тилининг соддалилигига ҳамда образлилигига хизмат қилган.

Адабиётлар рўйхати

1. Голодов А. ВЕСТНИК ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация», 2005, № 2.
2. Мирзоҳидова Л. XI-XII асрлар туркий адабиётида мажозий тасвир бадиияти: Филол. фан. бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс... автореф. – Самарқанд, 2018.
3. Тўра Сулаймон. Истар кўнгил”-Тошкент: “Адабиёт ва санъат” нашриёти, 1984.
4. Тўра Сулаймон. Ёвқочди-Тошкент: Ёзувчи, 1998.
5. Тўра Сулаймон. Сенсиз ёлғиз, ғариб булдим...- Тошкент: Moʻarounnahr, 2013.